

Jacek Kołota

UPRAWNIENIA I OBOWIĄZKI DUSZPASTERZY WOJSKOWYCH JAKO PRZEJAW ZNACZENIA I ROLI DUCHOWIEŃSTWA W WOJSKU POLSKIM OD PIERWSZEGO ROZBIORU DO PODPISANIA TRAKTATU RYSKIEGO 18 MARCA 1921 ROKU

Wprowadzenie

Szczególne traktowanie duszpasterzy wojskowych poprzez nadawanie im uprawnień czy też przywilejów miało wpływ na kształtowanie się duchowieństwa w nowych uwarunkowaniach wojskowych. Duszpasterstwo wojskowe w Polsce było przedmiotem wielu rozważań na różnych płaszczyznach, jednak setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości w 2018 r. łączy się także z jubileuszem konsekracji pierwszego biskupa polowego abp. Stanisława Galla oraz utworzeniem urzędu Konsystorza Polowego w Polsce [Żak 1994, 21], a także jest okazją do przybliżenia tematyki związanej z uprawnieniami i obowiązkami duchownych w Wojsku Polskim. Na przestrzeni wieków posługa duszpasterska wśród żołnierzy miała istotny wpływ na ich postawę w walce o wolność i niepodległość Polski, a w czasie pokoju na ich służbę ojczyźnie, co wskazują karty historii oraz relacje wielu osób [Chodyniecki 1995, 208-209].

Duszpasterstwo w przestrzeni chrześcijańskiej to działalność polegająca na systematycznym głoszeniu prawd wiary katolickiej oraz celebrowaniu liturgii. Ponadto termin ten określa autonomiczny i wyodrębniony obszar wypełniania misji Kościoła, natomiast duszpasterstwo wojskowe jest jedną z form aktywności Kościoła wobec określonej grupy, realizowanej przez utworzoną w tym celu instytucję [Dzięga 2004, 11].

Kształt i charakter pracy kapelanów w wojsku formowany był dwutorowo przez władzę państwową i władzę kościelną za pomocą instrumentów prawnych w postaci nadawania uprawnień lub wyznaczania obowiązków. *Słownik Języka Polskiego* definiuje „uprawnienie” jako „prawo do czegoś przysługujące lub nadane komuś”¹. W przypadku duchownych uprawnienie mogło dotyczyć m.in. stroju, uzyskiwania stopni wojskowych, otrzymania wynagrodzenia, etatu wojskowego, a także uzyskiwania honorów, takich jak uroczyste odbieranie przysięgi, funkcje reprezentacyjne czy wpływ na przebieg niektórych uroczystości wojskowych.

Drugim terminem, który odnosi się do osób pełniących określone urzędy, jest „obowiązek”, czyli „konieczność zrobienia czegoś wynikająca z nakazu moralnego lub prawnego”². W odniesieniu do duchownych wojskowych można pokusić się o stwierdzenie, że spoczywa na nich obowiązek wynikający zarówno z moralnego, jak i prawnego nakazu.

Charakter i warunki życia osób, które związały swój byt ze służbą wojskową na stałe lub na określony czas, spowodowały, że Kościół od samego początku otaczał je szczególną troską, m.in. poprzez wyznaczanie duchownych do posługi duszpasterskiej. Jednocześnie władze kościelne dokładały starań, aby ich posługa nie zatraciła chrześcijańskiego charakteru i była zgodna z nauką Kościoła. Władze świeckie, widząc pozytywne efekty obecności kapelanów w wojsku, były zainteresowane ich pomocą, a podczas prowadzenia działań militarnych wręcz zachęcały do praktyk religijnych, a niekiedy je nakazywały.

Sztandarowym przykładem dbałości władz świeckich o niezakłócone sprawowanie opieki kapłańskiej nad żołnierzami było w czasach Konstantyna Wielkiego wydzielenie na czas wojny każdemu legionowi namiotu przeznaczanego na kaplicę, w którym kapłani i diakoni mogli sprawować swoją posługę³. Przygotowanie miejsca do sprawowania *sacrum* można uznać za przejaw pewnej troski o duszpasterzy, jednak nie były to działania wystarczające.

¹ *Uprawnienie*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uprawnienie.html> [dostęp: 1.02.2019].

² *Obowiązek*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/obowiazek;2491808.html> [dostęp: 1.02.2019].

³ Tekst w: J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, t. 67, kol. 879-82; Góralski 189, 143.

Stało się zwyczajem, że w przeddzień bitwy duchowni, wypełniając swoje obowiązki, sprawowali sakrament pokuty i Eucharystię. Po zakończonych działaniach wojennych duszpasterze odprawiali nabożeństwa dziękczynne i przebłagalne oraz organizowali pogrzeby poległych. Wsparcie duchowe było też oczekiwane w trudnych okresach, po przegranej walce, przy opiece nad rannymi czy też podczas przemieszczania w dalekie i trudne rejony walki. Wywiązywanie się z wymienionych obowiązków wymagało od kapłanów wielkiego zaangażowania i siły, zatem przyznanie im pewnych uprawnień, a nawet przywilejów było naturalne.

Pomimo, że władze kościelne i państwowe były świadome, jak ważną rolę odgrywają duchowni w wojsku, to trudno było im się porozumieć w wielu kwestiach. Trudności w sprawowaniu opieki duszpasterskiej w wojsku związane były z wieloma nieustalonymi elementami koegzystencji, takimi jak: jurysdykcja, koszty utrzymania duchownych, miejsca zamieszkania czy też zapewnienie podstawowych warunków do sprawowania sakramentów. Doskwierał też brak regulacji prawnych, które mogłyby w sposób właściwy, a przede wszystkim stały określić status duchowieństwa w wojsku. Nadmiar obowiązków oraz ingerencja władz kościelnych powodowały, że podczas działań wojennych duże grono posługujących kapelanów stanowili zakonnicy: jezuici, bernardyni, a także franciszkanie i dominikanie, którzy traktowali swoją pracę jako ważną misję. Ponadto zakonnicy cieszyli się większą swobodą i częstokroć byli mniej zaangażowani w pracę w swoich klasztorach niż duchowni diecezjalni pracujący w parafiach czy zakonnicy, a także mogli pełnić swoje obowiązki duszpasterskie z powodu braku problemów z jurysdykcją, nie będąc zależnym od władzy danego biskupa [Przybylski 2014, 27]. Mimo wszystko potrzeba zaangażowania zwiększonej liczby kapłanów wynikała z tego, że posługa kapłańska dla żołnierzy miała ogromne znaczenie m.in. dla podtrzymania ich dyscypliny. Modlitwa i błogosławieństwo przed każdą nadchodzącą bitwą niejednokrotnie wzmacniały i podnosiły na duchu wojowników, a także skłaniały do poświęceń, co w obliczu zbliżającego się niebezpieczeństwa mogło dać poczucie jedności z Bogiem.

Trudnym okresem posługi kapłańskiej były czasy rozbiorów oraz kształtowania się państwa polskiego po odzyskaniu niepodległości, przede

wszystkim wojną z bolszewikami. Jednocześnie w owym czasie widoczny był rozwój uprawnień i obowiązków duszpasterzy w wojsku. Spowodowane to było z pewnością rolą, jaką odgrywali duszpasterze w wojsku w okresie rozbiorów, a także kształtowaniem się państwa polskiego. Wybrany okres związany jest z trudnym czasem posługi duszpasterskiej, w którym kapłani nie mieli uregulowanego do końca swojego statusu w wojsku, a służba kapłańska była potrzebna. Do czasu zawarcia Konkordatu, a w rzeczywistości do zatwierdzenia statutu duszpasterstwa wojskowego w Polsce przez Stolicę Apostolską, biskup polowy nie posiadał jurysdykcji zwyczajnej, lecz tylko delegowaną, co utrudniało sprawowanie właściwej opieki nad duchownymi. Dopiero podpisanie 10 lutego 1925 r. Konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską spowodowało unormowanie statusu kapelanów w wojsku. Efektem podpisania traktatu międzynarodowego między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską było wprowadzenie 27 lutego 1926 r. Statutu Duszpasterstwa Wojskowego dekretem nuncjusza Lorenzo Lauriego⁴, który normował stosunek kapelanów do biskupa polowego. Akty te zapoczątkowały też zmiany w regulacjach prawa polskiego.

1. Okres rozbiorów

Pierwszy rozbiór Polski był niezmiernie trudnym okresem dla państwa polskiego, jednocześnie był impulsem dla wprowadzenia pewnych zmian uwzględniających nowe uwarunkowania. Istotne reformy w wojsku Rzeczypospolitej w czasie sejmu rozbiorowego w latach 1773-1775, zostały przeprowadzone w 1774 r. przez Hetmana Wielkiego Koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego, który wprowadził nowe regulaminy, które oprócz przepisów określających zasady musztry dla regimentów piechoty i dragonii oraz regulacji odnośnie do służby obozowej i garnizonowej zawierały również obowiązki kapelanów regimentowych⁵. Z kolei zadania kapelana pułkowego określono w ordynansie z 27 maja

⁴ *Statuta curam spirituales militum Exercitus Poloni spectantia, approbata a S. Sede Apostolica decreto Nuncii Apostolici Poloniae de die 27 februarii a. D. 1926*, Dz. U. Nr 124, poz. 714.

⁵ *Regulamen służby obozowej y garnizonowej dla regimentów pieszych wydany*, Warszawa 1775; Ziółek 2004b, 155.

1775 r., w którym stwierdzano, że do obowiązków kapelana pułkowego należało: odprawianie Mszy św., spowiadanie i komunikowanie żołnierzy, opatrywanie chorych sakramentami, a także udzielanie ślubu żołnierzom i przygotowywanie skazanych do egzekucji, a ponadto zagrzewanie żołnierzy do pełnienia obowiązków dla króla i Rzeczypospolitej oraz dochowania przysięgi. Kapelani w przypadku braku kościoła w garnizonie, za zgodą proboszcza miejscowego mogli wraz z żołnierzami korzystać z wydzielonej części kościoła parafialnego⁶. Kapelan, który dopuścił się przekroczeń w wojsku, miał być sądzony przez sąd duchowny, co zostało określone w kodeksie procedury wojskowej. Trzeba jednak podkreślić, że mimo wprowadzenia regulacji dotyczących duszpasterzy, nadal przeważały prawa, w których kapelani byli podporządkowani dowódcy pułkowemu, przez co niekiedy nie mogli sprawować we właściwy sposób posługi pasterskiej (np. błogosławić małżeństwa), jeśli dowódca pułku nie wydał żołnierzowi zezwolenia na małżeństwo. We wprowadzonych unormowaniach brak też było odniesień do hierarchizacji kapelanów w stosunku do ordynariuszy diecezjalnych [Ziółek 2004b, 156].

Reformy wojskowe zapoczątkowane przez stronnictwo skupione wokół Czartoryskich dotyczyły także kapelanów. W regulaminie z 1786 r. ustanowiono nowy etat kapelański – kapelana szpitala polowego. Wprowadzony akt normatywny zobowiązywał kapelana do odwiedzania chorych, w razie potrzeby namaszczenia ich najświętszymi olejami, odprawiania Mszy św. każdego dnia oraz bycia dostępnym dla chorych na ich życzenie [Liskowski 1982, 59-62]. Sejm Wielki w 1791 i 1792 r. zwiększył liczbę kapelanów z czterdziestu trzech do sześćdziesięciu dwóch w pułkach piechoty, kawalerii i gwardii, w tym dwóch kapelanów prawosławnych i dwóch tatarskich [Odziemkowski i Spychała 1987, 6].

Po drugim rozbiorze, po staraniach ambasadora rosyjskiego, nastąpiły gorsze czasy dla duchowieństwa wojskowego. Usunięto z wojska kapelanów, którzy mogliby krzewić i podtrzymywać ducha patriotyzmu. Dopiero w powstaniu kościuszkowskim ponownie przywrócono funkcję

⁶ *Regulamin dla regimentów pieszych gwardii pieszej koronnej J.K.M i Rzeczypospolitej w Warszawie 1770. Cz. VIII Jak się nabożeństwo ma odprawiać w garnizonie*, Warszawa 1775; *Regulamen służby obozowej y garnizonowej dla regimentów kawalerji wydany*, Warszawa 1775.

kapelana wojskowego. Rola i obowiązki kapelana zostały określone w publikacji *Przepis nauk dla kapelanów obozowych*, w którym zobowiązano kapelanów do wpajania patriotyzmu, humanitaryzmu, poczucia dobra powszechnego i odpowiedzialności za losy kraju⁷.

W latach 1810-1860 następowały kolejne reorganizacje i reformy służby duszpasterskiej. W Księstwie Warszawskim reaktywowano duszpasterstwo wojskowe, przydzielając jego armii 3 marca 1810 r. trzydzieści sześć etatów kapelanów w pułkach, gwardii, piechoty, kawalerii i dwóch korpusach kadetów. Pierwszy raz kapelani dostali jednolite mundury, których szczegółowy opis został określony w *Przepisach Ubiorów dla Woysk i Administracyow Wojennych Xsięstwa Warszawskiego* z dnia 3 września 1810 r. (nr 2,197). Zgodnie z art. 1 Tytułu XXII: „Mundur dla Kapelanów, iest: Frak granatowy z kołnierzem i łapkami u rękawów koloru fioletowego. Frak, Kołnierz i łapki sukienne, spodnie tegoż koloru iak frak, także sukienne, Kamizelka takaż guziki obszywane w sukno w sukno tegoż koloru, albo kamelorowe. Króy munduru i forma tak, iak przepis dla Członków zawiaduiących szpitalami oż samo co się tyczy ilości guzików zapinania. Chustka na szyię czarna, bóty zwyczajne, Kapelus z stosowany z kokardą Narodową i z szlifką do kokardy czarną iedwabną. – Surdut i Płaszcz podobnie iak frak z tegoż sukna i takiemiż łapkami i kołnierzem. – Szpada Francuzka żółta, z paskiem skórzannym czarnym”⁸. Była to pierwsza regulacja prawna, która w istotny sposób określała strój kapelana. Minister wojny Józef Książę Poniatowski nadał duchownym uprawnienie do odrębnego stroju w formacji wojskowej, lecz także zobowiązał duchownych do przestrzegania ustalonych zasad wyglądu. Obowiązkiem duchownych wojskowych, oprócz wykonywania praktyk religijnych, było też wychowanie i uświadamianie żołnierzy m.in. poprzez kazania, pogadanki o patriotyzmie oraz przekonanie o ich niezbędności i zaszczytnym charakterze służby wojskowej [Jachimowski 1931, 23-37]. Kapelanom powierzono pracę oświatową poprzez organizację szkoły w jednostce wojskowej, do której mogli uczęszczać podoficerowie,

⁷ Za: Ziótek 2004b, 161.

⁸ Zob. <http://arsenal.org.pl/przepisy-ubiorow-dla-woysk-administracyow-wojennych-xsiestwa-warszawskiego> [dostęp: 1.02.2019].

szeregowi, a także dzieci rodzin wojskowych [Odziemkowski i Spychała 1987, 7].

Kłęska Francji w wojnach napoleońskich spowodowała kolejną reorganizację wojsk polskich w Królestwie Kongresowym. Na nowo ustalono liczbę etatów kapelańskich oraz jednocześnie uporządkowano poprzez szczegółowe instrukcje, hierarchię i obowiązki kapelanów [Ziółek 2004a, 183-84; Wysocki 1979, 324-25]. Dnia 22 lutego 1816 r. przy dużym udziale ks. dziekana Gutkowskiego powstała *Instrukcja dla kapelanów wojskowych*. Określała ona strukturę i obowiązki kapelanów. W 1816 r. utworzono instytucję Naczelnego Kapelana dla Armii Królestwa Polskiego, któremu podlegali kapelani dywizyjni i pułkowi [Nowak 1932, 220; Odziemkowski i Spychała 1987, 7]. Do jego obowiązków należało m.in. zdawanie kwartalnych raportów z pracy duszpasterstwa przed władzami wojskowymi. Miał on także obowiązek przeprowadzania corocznych wizytacji wśród podległych sobie kapelanów. Dyżury posługi kapłańskiej w Wojskowym Szpitalu Głównym w Warszawie pełnili kolejno kapelani z poszczególnych pułków. Duchowni wojskowi, w myśl norm zawartych w instrukcji, podlegali władzy wojskowej: „Nie mają wykonywać żadnych rozkazów, jakie by im mogły być dane wprost przez wyższą władzę kościelną Królestwa lub przez biskupów w diecezjach” [Nowak 1932, 220]. Ingerencja w jurysdykcję kościelną nie mogła zostać zaakceptowana przez kler i spowodowała liczne zadrażnienia i konflikty.

Pomimo nieistnienia państwa polskiego, kapelani nadal pełnili swoje funkcje, choć już w mniej sformalizowanej formie: brali czynny udział w powstaniach, m.in. w powstaniu listopadowym w 1830 r. Działania powstańcze wspomagało kilkudziesięciu księży i zakonników, którzy ochotniczo zgłosili się do szeregów armii polskiej, by pełnić posługę duszpasterską [tamże]. Księża ochotnicy, łamiąc przepisy kanoniczne, częstokroć porzucali parafie i domy zakonne, by wziąć udział w powstaniu. Po upadku powstania wielu księży spotkały represje za udział w walkach, kończyło się to więzieniem lub zesłaniem, w najlepszym wypadku niektórym księżom udało się wyemigrować [Ziółek 1980, 79-103].

Ogromną rolę odgrywali również kapelani w powstaniu styczniowym w 1863 r. W czasie powstania duchowe potrzeby powstańców zaspokajane były przez duchowieństwo diecezji terytorialnych oraz zakonników. Rząd

Narodowy zalegalizował ten stan rzeczy, nominując księży przebywających w poszczególnych oddziałach na kapelanów. Niekiedy takich nominacji dokonywali dowódcy poszczególnych oddziałów [Przybylski 2014, 36]. E. Niebielski, podejmując się analizy udziału kapelanów w powstaniu styczniowym, stwierdził: „na całym obszarze ogarniętym walką zbrojną przez oddziały powstańcze mogło przewinąć się 122 duchownych” [Niebielski 2004, 239]. Rząd Narodowy szczegółowo określał zakres obowiązków kapelanów: „Kapelani oddziałowi obowiązani są odprawiać Mszę świętą, miewać nauki, dawać swym życiem przykład moralnego postępowania, uczyć żołnierza pacierza, zasad religii, nieść pomoc lekarską i moralną chorym i rannym, pełnić obowiązki religijne, nie żądając żadnej zapłaty, w czasie boju znajdować się winni z krzyżem przy szeregach i swym przykładem zachęcać do wytrwałości i męstwa” [Kieniewicz i Miller 1973, 73].

Posługa kapłańska była pełniona również w armiach zbrojnych zaborców. Regulaminy austriackie przewidywały po jednym etacie kapelańskim na każdy pułk, brygadę, dywizję, szpital polowy i forteczny, a także w większym garnizonie. Gorzej wyglądała sytuacja w carskiej Rosji, która utrzymywała w armii 5-9 kapelanów katolickich na terenie Królestwa, a w całej Rosji około 20. Ponadto zaborca obarczył kapelanów obowiązkiem meldowania władzy przejawów „nieprawomyślności”, nawet jeżeli informacje te uzyskali podczas spowiedzi. Większość księży nie wypełniała tego obowiązku z uwagi na łamanie zasady tajemnicy spowiedzi [Odziemkowski i Spychała 1987, 9]. Pomimo ograniczeń i obostrzeń wobec kapelanów posługa duszpasterska w armiach państw zaborczych i w obcych armiach odgrywała istotną rolę, gdyż „zmęczony psychicznie i fizycznie żołnierz, oderwany od rodziny i domu wymagał szczególnej opieki” [Żak 1994, 21]. Najwięcej problemów w wypełnianiu posługi duszpasterskiej sprawiało Cesarstwo Niemieckie, bowiem przez długi czas nie istniały tam odrębne struktury organizacyjne duszpasterstwa katolickiego. Wiązało się to z postrzeganiem władzy kościelnej jako władzy konkurencyjnej wobec protestanckiego państwa pruskiego. Ostatecznie unormowanie stosunków państwo-Kościół na gruncie wojskowym miało miejsce dopiero w 1902 r., kiedy cesarz niemiecki podpisał dekret ustanawiający strukturę rzymskokatolickiego

duszpasterstwa wojskowego, zapewniając kapelanów w większych garnizonach [Przybylski 2014, 38].

W okresie I wojny światowej armię polską tworzyły różnorodne formacje, niekiedy przybyłe z odległych stron, jednakże w tak trudnych czasach wszyscy potrzebowali jednego: duchowego wsparcia. Swoich kapelanów miały Legiony Józefa Piłsudskiego, korpusy tworzone w Rosji, armia Hallera, oddziały syberyjskie, których formy organizacyjne z konieczności były oparte na doświadczeniach i wypracowanych wzorach obcych armii. Wojna wykształciła kadrę kilkunastu kapelanów zaangażowanych patriotycznie, znających specyfikę służby wojskowej, którzy w Odrodzonej Polsce tworzyli trzon duszpasterstwa powstającej armii polskiej [Rečko 2019b; Odziemkowski i Spychała 1987, 9].

Rada Regencyjna utworzona 7 grudnia 1917 r., przejmując władzę zwierzchnią nad Wojskiem Polskim, wprowadziła nową rotę przysięgi: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że Ojczyźnie mojej Państwu Polskiemu i Radzie Regencyjnej, jako tymczasowej zastępczyni przyszłej władzy Zwierzchniej Państwa Polskiego na lądzie i wodzie i w powietrzu i na każdym miejscu wiernie i uczciwie służyć będę, że będę przełożonych swych i dowódców słuchał, dawane mi rozkazy i przepisy wykonywał i w ogóle tak się zachowywał, abym mógł żyć i umierać, jako mężny i prawy żołnierz polski, tak mi Panie Boże dopomóż”⁹. Ta swoista przysięga z przywołaniem Boga nie powodowałaaby w sercach żołnierzy przywiązania do ojczyzny i wartości chrześcijańskich, gdyby nie ogromna praca duszpasterzy wojskowych, którzy przekazywali wiarę w Boga.

2. Okres od odzyskania niepodległości do utworzenia biskupstwa połowego

Po I wojnie światowej duszpasterstwo wojskowe stanowiło przedmiot szczególnej troski arcybiskupa warszawskiego Aleksandra Kakowskiego, członka Rady Regencyjnej, który podejmował wraz z płk. Janem Wroczyńskim, kierownikiem Ministerstwa Spraw Wojskowych w rządzie Józefa Świerzyńskiego podległego Radzie Regencyjnej, oraz przy udziale

⁹ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 29 października 1918 r., Nr 13, poz. 26, Centralne Archiwum Wojskowe.

wizytatora apostolskiego w Polsce ks. Achille Rattiego, starania w sprawie powołania do życia Konsystorza Polowego [Żak 1994, 21; Böhm 1993, 92]. W dniu 9 listopada 1918 r. udało się powołać Konsystorz Polowy, który miesiąc później, 10 grudnia, w związku z nową organizacją został zatwierdzony jako sekcja przyporządkowana do Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych¹⁰ kierowanego przez ppłk. Kazimierza Czerwińskiego [Böhm 1993, 92].

Powstanie państwa polskiego łączyło się z wielką pracą organizacyjną i kształtowaniem się organów państwowych, zatem wiele działań toczyło się różnymi torami. Kolejnym krokiem zmierzającym do uporządkowania sprawy duszpasterstwa wojskowego w Polsce było zawarcie 4 listopada 1918 r. porozumienia przez ówczesnego ministra spraw wojskowych i wizytatora apostolskiego w Polsce, metropolity warszawskiego oraz ordynariusza sandomierskiego bp. Mariana Józefa Ryxa, dzięki któremu stanowisko naczelnego kapelana Wojska Polskiego powierzono byłemu generalnemu dziekanowi Polskich Sił Zbrojnych na froncie rosyjskim, byłemu kapłanowi diecezji sandomierskiej ks. Janowi Pajkertowi [Laskowski 1937, 457]. Należy podkreślić, że na mocy zarządzenia Naczelnego Wodza aż do momentu utworzenia biskupstwa polowego wszelkie nominacje osób duchownych w Armii Polskiej były tymczasowe, dlatego też abp Kakowski dążył do uregulowania sprawy duszpasterstwa polowego i ustanowienia biskupstwa polowego. Kierując słowa do Naczelnika Państwa, pisał: „Nie chodzi też tylko o doraźne zaradzenia braków kapelanów lecz przy obecnym rozszerzeniu formacji wojskowej jednocześnie dokonana być musi i kościelna organizacyjna wojskowego duszpasterstwa” [Żak 1994, 21]. W tym też czasie Episkopat Polski czynił ogromne zabiegi u nuncjusza apostolskiego w Polsce o utworzenie biskupstwa polowego. Dzięki staraniom kierownika Ministerstwa Spraw Wojskowych płk. Wroczyńskiego oraz Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego i premiera Ignacego Paderewskiego, a przede wszystkim dzięki determinacji władz kościelnych 5 lutego 1919 r. można było świętować utworzenie biskupstwa polowego przez Stolicę Apostolską,

¹⁰ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 7 grudnia 1918 r., Nr 9, poz. 212, Centralne Archiwum Wojskowe.

o czym poinformował Naczelnika Państwa Polskiego sam nuncjusz apostolski A. Ratti [Böhm 1993, 92].

Pierwszym biskupem polowym został ks. dr Stanisław Gall dotychczasowy sufragan metropolii warszawskiej [Sitkowski 1947, 122-23], mianowany przez papieża Benedykta XV w porozumieniu z ówczesnym Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim [Płoski 2000, 103]. Zastępcą biskupa polowego i wikariuszem generalnym został ks. Jan Pajkert Ratti [Böhm 1993, 92]. Biskup polowy nie posiadał jurysdykcji zwyczajnej, lecz tylko delegowaną, co stwarzało pewne problemy w funkcjonowaniu ordynariatu polowego. Dopiero po zawarciu konkordatu i zatwierdzeniu statutu duszpasterstwa wojskowego w Polsce przez Stolicę Apostolską mógł on korzystać z jurysdykcji zwyczajnej. Zanim to jednak nastąpiło, na podstawie udzielonego upoważnienia przez Episkopat na zjeździe gnieźnieńskim (26-30 sierpnia 1919 r.) podejmował starania w Stolicy Apostolskiej w celu uzyskania odpowiednich praw i przywilejów dla siebie i podległych mu kapelanów wojskowych, z wyjątkiem prawa błogosławienia małżeństw [Rećko 2019a]. Po I wojnie światowej Polska jako pierwsze z odradzających się państw wprowadziła posługę pasterską dla wszystkich wyznań [Płoski 2000, 103].

3. Okres wojny z Rosją Radziecką do podpisania traktatu ryskiego 18 marca 1921 roku

Nowy biskup polowy, który objął urząd 9 lutego 1919 r., miał przed sobą wiele niełatwych zadań, tym bardziej, że już 14 lutego 1919 r. Polska znalazła się w stanie wojny z Rosją Radziecką, zatem trzeba było skierować na front do walczących formacji wielu kapelanów wojskowych z posługą religijną. Organizacja należytej obsługi duszpasterskiej wymagała pewnych uregulowań, dlatego przy Naczelnym Dowództwie utworzono Sekcję Duchowną, którą kierował generalny dziekan jako pośrednik między kapelanami frontu i obszaru wojennego a Kurią Polową. Ministerstwo Spraw Wojskowych uporządkowało stanowiska kapelanów wojskowych w Wojsku Polskim według następującej hierarchii: biskup polowy, naczelny kapelan (zastępca biskupa polowego), dziekan okręgu generalnego, proboszcz dywizji, kapelan pułku lub równorzędnego

oddziału wojskowego [Böhm 1993, 93]¹¹. Dziekani frontu podlegali Kurii Biskupiej Wojsk Polskich i byli służbowo podporządkowani generalnemu dziekanowi. Do zadań dziekanów frontowych należało normowanie nabożeństw w jednostkach wojskowych bezpośrednio podległych dowództwu frontu i prowadzenie spraw personalnych kapelanów tychże jednostek wojskowych.

Od 3 marca 1919 r. wyłączono z kompetencji Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych urząd Konsystorza Polowego, który został przekształcony w Kurię Biskupią Wojska Polskiego, a jej dotychczasowy regens otrzymał nazwę kanclerza tejże kurii, podlegającej bezpośrednio ministrowi spraw wojskowych. Kuria składała się z czterech sekcji: administracyjnej, gospodarczej, metrykalnej i oświatowej oraz kancelarii¹². Równocześnie pełniła funkcję łącznika z odnośnymi departamentami i oddziałami Sztabu Generalnego w zakresie organizacji, mobilizacji, zaopatrzenia czy ewidencji personalnej.

Dzięki niestrudżonym wysiłkom i inicjatywie władz kościelnych i państwowych ordynariat wojskowy rozwijał się i stał się dobrze działającą instytucją, jednak jeszcze wiele kwestii należało uporządkować, m.in. w regulaminach i przepisach regulujących służbę kapelańską w Wojsku Polskim. Efektem prac biskupa polowego i porozumień z Episkopatem i innymi biskupami było ogłoszenie 24 listopada 1919 r. Regulaminu dla Rzymskokatolickiego Duchowieństwa Wojskowego, normującego organizację i kompetencje Kurii Biskupiej Wojska Polskiego oraz zadania kapelanów [tamże]. Nowy dokument regulował m.in. obsadę stanowisk duchownych wojskowych, które były przeznaczone tylko dla księży posiadających pozwolenie oraz zaświadczenie swego ordynariusza i mających trzyletnią praktykę duszpasterską. Warunkiem przyjęcia księży na stanowisko duchownych wojskowych było złożenie przysięgi wojskowej. W trakcie działań wojennych można było odstąpić od tych wymagań i na stanowiska w wojsku mogli być mianowani księża nieposiadający praktyki duszpasterskiej, a także zakonnicy. Regulamin

¹¹ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 30 stycznia 1919 r., Nr 10, poz. 373, Centralne Archiwum Wojskowe. Zob. Böhm 1993, 93.

¹² *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* z 13 marca 1919 r., Nr 28, poz. 895, Centralne Archiwum Wojskowe.

zobowiązywał kapelanów w czasie wojny do: obchodzenia okopów, w czasie bitwy obecności w punkcie opatrunkowym swego pułku lub na miejscu wskazanym przez dowódcę pułku. Jednocześnie zakazano duchownym wojskowym zajmowania stanowisk cywilnych. W 1920 r. wydany został rozkaz, który precyzował uprawnienia zajmowanych przez duchownych stanowisk zgodnie z rozkazem. Do dziekana przy dowództwie frontu należało: 1) ustalanie nabożeństw w jednostkach bezpośrednio podległych dowództwu frontu; 2) prowadzenie spraw personalnych kapelanów jednostek podległych dowódcy frontu; 3) inspekcja podległych mu urzędów duszpasterskich. Z kolei do kompetencji dziekana przy okręgu generalnym należało: 1) organizacja duszpasterstwa i przygotowanie terenu do przyszłej pracy w czasie pokoju; 2) ustalanie nabożeństw w garnizonach, z wyjątkiem garnizonów obsadzonych przez oddziały posiadające dostateczną obsługę kapelana podległego dziekanowi dowództwa frontu; 3) przedkładanie kurii wniosków dotyczących obsady kapelanami garnizonów, stałych szpitali, szkół wojskowych, formujących się oddziałów; 4) prowadzenie spraw personalnych kapelanów swoich oddziałów, a także oddziałów formujących się do czasu ich przejścia do dyspozycji dowódcy frontu. Zależność urzędów dziekańskich i droga służbowa ustalona była w sposób następujący: 1) dziekani przy dowództwie frontu podlegali kurii przez dziekana generalnego przy Naczelnym Dowództwie; 2) dziekan Okręgu Generalnego podlegał wprost kurii; 3) dziekan przy Okręgu Generalnym i dziekan frontu utrzymywali między sobą stałą łączność, powiadamiając o ważniejszych przedsięwzięciach kurie¹³.

W dalszym etapie prac regulacyjnych unormowano sprawę umundurowania: zgodnie z rozkazem Ministerstwa Spraw Wojskowych z 17 stycznia 1920 r. kapelani na głowach mieli mieć czapki oficerskie [Böhm 1993, 93].

Dnia 15 maja 1920 r., w związku z reorganizacją Ministerstwa Spraw Wojskowych, Kuria Biskupia Wojska Polskiego została podzielona na dwa Wydziały: Administracyjny – nazwany potem organizacyjno-administracyjnym i Oświatowo-Archiwalny – zwany też oświatowometrykalnym. W skład Wydziału Organizacyjno-Administracyjnego

¹³ *Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego 1920, nr 5.*

wchodzili: biskup polowy jako przewodniczący, kanclerz oraz dwóch referentów: personalny i gospodarczy. W ramach Polowej Kurii Biskupiej powołano również do istnienia Komisję Administracyjną, przekształconą następnie w Radę Administracyjno-Gospodarczą¹⁴. Kapelani pomocniczy, czyli duchowni cywilni wykonujący swoje obowiązki w parafii podległej diecezji i równocześnie w wojskowej służbie duszpasterskiej, tam gdzie brakowało kapelana wojskowego, byli pewnym *novum* wprowadzonym od 1919 r. Ponadto wraz z rozwojem duszpasterstwa katolickiego władze wojskowe zatroszczyły się o wyznawców innych religii i przy Konsystorzu Polowym ustanowiono Sekcję Wyznań Niekatolickich, z której w czerwcu 1919 r. utworzono Sekcję Religijno-Wyznaniową, początkowo podporządkowaną szefowi Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego, a następnie Ministrowi Spraw Wojskowych [Böhm 1993, 94].

Dnia 24 listopada 1919 r. ustanowiono Regulamin dla rzymskokatolickiego duchowieństwa wojskowego. Zgodnie z art. 10 duchowieństwu wojskowemu przysługiwały uprawnienia osobiste przyznane oficerom i urzędnikom wojskowym i podlegało ono tym samym obowiązkom i odpowiedzialności [tamże]¹⁵. Strój kapelanów wojskowych określony był w instrukcji Rady Regencyjnej z kwietnia 1917. w sprawie umundurowania¹⁶. Składały się na niego: czamara barwy polowo-szarej, zapinana na dwa rzędy guzów splecionych z wełnianego sznura, kołnierz wykładany bez naramienników, na obu rękawach trzy paski z metalu biało matowego podłożone fioletowym suknem, na szyi krzyż na łańcuchu. Spodnie i buty jak dla oficerów wszystkich rodzajów broni. Płaszcz kapelanów taki sam jak dla wszystkich oficerów rodzajów broni z fioletowymi wypustkami i patkami, bez naramienników. Natomiast czapka jak dla oficerów wszystkich rodzajów broni z fioletowymi wypustkami. Konferencja biskupów w Gnieźnie w dniach 27-29 sierpnia 1919 r. ustaliła, że kapelani wojskowi poza frontem mają nosić ubiór

¹⁴ W początkowej fazie istnienia podstawą jej działalności były przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. dotyczące dóbr kościelnych przy uwzględnieniu stosownych przepisów wojskowych, a od 13 stycznia 1922 r. Regulamin Rady, który został zatwierdzony na zjeździe dziekańskim.

¹⁵ *Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego 1919*, nr 29, art. 10.

¹⁶ *Przepisy i instrukcje. Umundurowanie polowe Wojsk Polskich*, W drukarni Departamentu Wojskowego, Warszawa 1917, s. 12-13.

kapłański zgodny z normami w danej diecezji i czapkę wojskową, na froncie zaś ubiór krótszy, czarną koloru używanego w wojsku. Artykuł 11 Regulaminu dla rzymskokatolickiego duchowieństwa wojskowego wskazywał, że „zasadniczo ubiorem duchownych wojskowych jest czapka oficerska i suknia duchowna (*vestis talaris*); dla zakonników – strój zakonny”¹⁷.

W sierpniu 1920 r. ustanowiono instytucję lotnych kapelanów, których praca duszpasterska w wojsku polegała na działalności misyjnej, rekolekcyjnej, odprawianiu nabożeństw, organizowaniu spowiedzi oraz wypełnianiu specjalnych zadań przydzielonych przez biskupa polowego. Do obowiązków kapelanów należało wpajanie żołnierzom troski o los ojczyzny, patriotyzmu i przekonania o zaszczycie odbywania służby wojskowej. W okresie kształtowania się państwowości polskiej i umacniania sił zbrojnych władze wojskowe doceniały pracę duszpasterską kapelanów polegającą nie tylko na dbałości o wysokie morale armii, lecz także działalności oświatowej w formacjach wojskowych [Böhm 1993, 94].

Konferencja biskupów odbywająca się w dniu 27-28 lipca 1920 r. w Częstochowie uchwaliła, że w sytuacji, w której nie ma w danej jednostce wojskowej kapelana etatowego lub pomocniczego, biskup polowy ma się postarać o odpowiednie wynagrodzenia dla kapelanów parafialnych za posługę pasterską i użycie szat kościelnych. Biskup polowy miał też obowiązek powiadamiać właściwych ordynariuszy o wykroczeniach kapelanów, a złych kapelanów usuwał z szeregów kapelańskich bez zbędnej zwłoki.

Na zakończenie działań wojennych i po podpisaniu traktatu ryskiego 18 marca 1921 r. rozpoczął się okres reformacji wojska i demobilizacji, miało to też konsekwencje w duszpasterstwie polowym. Kapelani oddziałów i garnizonów zgodnie z zaleceniami Ministerstwa Spraw Wojskowych w wypadkach, w których zwolniona miała być równocześnie większa liczba żołnierzy (od 200 ludzi wzwyż), w dniu zwolnienia mieli w porozumieniu z kadrą wojskową odprawiać uroczyste nabożeństwo, w trakcie którego wygłoszona powinna zostać okolicznościowa przemowa [Przybylski 2014, 93].

¹⁷ *Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego 1919*, nr 29, art. 11.

Organizacja duszpasterstwa wojskowego w nowych uwarunkowaniach związanych z zakończeniem wojny wymagała pewnych modyfikacji, trzeba było przystosować duszpasterstwo wojskowe do zadań w okresie pokoju. Ponadto w ślad za demobilizacją armii musiała pójść demobilizacja duszpasterstwa wojskowego. Mimo trudności spowodowanych wymogami wojska, potrzebami diecezji i zakonów, przynależnością do różnych byłych formacji i armii zostały sporządzone dwie listy – kapelanów zawodowych i kapelanów rezerwy. Zostały ustalone i nadane stopnie: dziekanów generalnych, dziekanów, proboszczów, starszych kapelanów i kapelanów. Dokonano podziału obszaru kraju na dziesięć okręgów generalnych, nazwanych później okręgami korpusów, duszpasterstwo obrządku łacińskiego podzielone zostało na dziesięć dekanatów, te zaś początkowo (do 1925 r., tj. do wejścia w życie statutu duszpasterstwa wojskowego) na rejony duszpasterskie odpowiadające terenowo zasięgowi poszczególnych dywizji. W okręgu powołane zostało Szefostwo Duszpasterstwa, którego kierownictwo objął dziekan, będący zarazem szefem. Stanowisko to odpowiadało stopniowi pułkownika. Stanisław Gall na zjeździe diekańskim 6 lutego 1923 r. na podstawie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁸ i przepisów wojskowych wydanych przez Ministra Spraw Wojskowych określił czynności dziekanów okręgowych, które zaczęły obowiązywać od 1 września 1923 r. Nowa Instrukcja diekańska, która weszła w życie 1 września 1923 r.¹⁹, zawierała szczegółowo rozpisane uprawnienia, obowiązki i zadania dziekanów. Zobowiązani oni byli corocznie wysyłać szczegółowe sprawozdanie biskupowi polowemu²⁰. Marynarka Wojenna miała swego odrębnego dziekana i podległych mu kapelanów. Dekanaty obejmowały rejony duszpasterskie, wiązało się to z wątpliwościami co do jurysdykcji kapelanów i proboszczów diecezjalnych. Funkcje zwierzchnie wobec kapelanów w rejonach duszpasterskich pełnili kierownicy rejonów duszpasterskich, którym podlegali kapelani garnizonów.

¹⁸ *Codex Iuris Canonici auctoritate Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

¹⁹ *Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego 1922*, nr 9.

²⁰ *Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego 1923*, nr 22.

Utworzenie biskupstwa polowego podniosło w znacznym stopniu rangę duszpasterstwa wojskowego w Polsce oraz umożliwiło jego dalszy rozwój [Ratajczak 1998, 532-33]. W sierpniu 1919 r. Episkopat Polski podjął uchwałę, która przyczyniła się do skierowania 5% ogółu duchowieństwa, czyli 208 kapelanów, do pracy w wojsku²¹.

Zakończenie

Patrząc z dzisiejszej perspektywy można stwierdzić, że kapelani odgrywali rolę swego rodzaju terapeutów dla ówczesnych żołnierzy. Działania kapelanów należy określić nie tylko jako posługę, lecz także jako wyjątkową misję, którą przyszło im wypełniać w bardzo trudnych chwilach dla żołnierzy. Specyfika i różnorodność działań wymagały, aby kapelani nie tylko byli merytorycznie przygotowani to tego rodzaju posługi, lecz także by charakteryzowali się silną osobowością. Zaangażowani kapelani spędzali dużo czasu z żołnierzami, efekty ich pracy były widoczne i na polu bitwy, i w rozwoju wiary. Obowiązek, posługa, czy może chęć pomocy żołnierzom – jakie przesłanki kierowały duchownymi? Oczywiście postawę każdej osoby trzeba oceniać indywidualnie, jednak wydaje się, że wypełniany obowiązek był jednocześnie zaszczytem dla kapelanów.

Z drugiej strony posługa duszpasterska w wojsku w czasie wojny należy do trudnych posług, ze względu na to, że niesie ze sobą wiele ludzkich dramatów, a właśnie wtedy, w sytuacji zagrożenia życia, potrzebne jest duchowe wsparcie, nadzieja i wiara w życie wieczne. Wsparcia duchowego potrzebuje wojsko nie tylko w czasie wojny, lecz także w czasie pokoju, gdy odbywa swoją służbę z dala od rodziny. Kapłani przez wiele lat wnosili do wojska zrozumienie dla żołnierzy, a także świadectwo patriotyzmu. Fundamentem silnej armii są wartości moralne, krzewione przez kapłanów. Kościół przez cały okres działalności w wojsku wykazał niezwykłą mądrość i odpowiedzialność za żołnierzy, jednak musi on mieć też instrumenty prawne i stworzone warunki do funkcjonowania, a przede wszystkim przedstawiciela, który będzie go reprezentował w wojsku.

²¹ Archiwum Kurii Diecezjalnej Siedleckiej, *Akta ogólne. Kapelani wojskowi*, s. 43; za: Odziemkowski i Spychała 1987, 21.

Specyfika i charakter duszpasterstwa kształtowane były przez różne wydarzenia oraz związek społeczeństwa z Kościołem katolickim. Okres rozwoju duszpasterstwa wojskowego można podzielić na kilka etapów: początek kształtowania się duszpasterstwa wojskowego od X do XVI w., powolny rozwój od XVI w. do czasów pierwszych rozbiorów, okres powstań i zrywów niepodległościowych, kiedy duszpasterstwo odradzało się, ale przegrane zrywy niepodległościowe powodowały represje i znowu jego zanikanie, wreszcie najważniejszy etap – odzyskanie niepodległości, gdzie widoczny jest rozwój i ukształtowanie się duszpasterstwa wojskowego, a w konsekwencji utworzenie biskupstwa polowego. Jednakże istotnym okresem jest okres od pierwszego rozbioru do podpisania traktatu ryskiego w 1921 r. Żołnierze oczekiwali pomocy w trudnych czasach bardziej niż w czasie pokoju, wtedy też, mimo nie do końca uregulowanej sytuacji prawnej kapelanów w wojsku, cieszyli się oni niebywałym szacunkiem i uznaniem. Duchowni również czuli się potrzebni armii, częstokroć ich działania wykraczały po za ramy ustalone w różnych przepisach. Na przestrzeni trudnego okresu znaleziono wiele rozwiązań, które z jednej strony ukazywały odmienną formację posługi duszpasterskiej, a z drugiej – nieodłączny element współdziałania w armii. Wytworzone w tym okresie miały wpływ na dalsze znaczenie duszpasterzy w wojsku. Od tej pory Kościół w Polsce i duszpasterstwo wojskowe tworzyły system naczyń połączonych. Analiza etapów rozwoju i kształtowania się duszpasterstwa wojskowego oraz związane z tym określone obowiązki i uzyskane uprawnienia miały istotny wpływ na podnoszenie roli duchowieństwa w wojsku na przestrzeni wieków. Wojsko Polskie potrzebuje oparcia we wspólnocie powszechnego Kościoła, ale też Kościół potrzebuje duszpasterstwa wojskowego. To współdziałanie musi opierać się na uregulowanych normach, które określą wspólne relacje.

PIŚMIENNICTWO

- Böhm, Tadeusz. 1993. „Organizacja wojskowej służby duszpasterskiej wyznania rzymskokatolickiego II Rzeczypospolitej.” *Wiedza Obronna* 2:91-101.
- Chodyniecki, Dariusz. 1995. „Duszpasterstwo w Ludowym Wojsku Polskim w czasie II wojny światowej.” *Saeculum Christianum* 2, nr 1:193-210.
- Dzięga, Andrzej. 2004. „Funkcje duszpasterstwa wojskowego.” W *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. Jan Ziólek, Anna

- Barańska, Witold Matwiejczyk, Dariusz Nawrot, i Ewa M. Ziółek, 11-15. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Góralski, Wojciech. 1989. „Struktura prawna duszpasterstwa wojskowego w świetle konstytucji apostolskiej Papieża Jana Pawła II «*Spirituali militum curae*» z 21 IV 1986 r.” *Prawo Kanoniczne* 32, nr 3-4:143-55.
- Jachimowski, Tadeusz. 1931. „Duszpasterstwo wojskowe armii Królestwa Polskiego.” *Kwartalnik duszpasterstwa wojskowego w Polsce* 1:23-37.
- Kieniewicz, Stefan, i P'la Solomonovič Miller, red. 1973. *Dokumenty Wydziału Wojny Rządu Narodowego 1863-1864*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Laskowski, Otton, red. 1937. *Encyklopedia Wojskowa*. T. 6. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego.
- Liskowski, Witold. 1982. *Polskie Korpusy Kadetów 1765-1956*. Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej.
- Niebielski, Eugeniusz. 2004. „Księża kapelani w powstaniu styczniowym.” W *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. Jan Ziółek, Anna Barańska, Witold Matwiejczyk, Dariusz Nawrot, i Ewa M. Ziółek, 199-240. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Nowak, Edmund. 1932. *Rys dziejów duszpasterstwa wojskowego w Polsce 968-1831*. Warszawa: Wojskowy Instytut Wydawniczy.
- Odziemkowski, Jan, i Bolesław Spychała. 1987. *Duszpasterstwo wojskowe w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych.
- Płoski, Tadeusz. 2000. „Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w świetle stosunków państwo-Kościół.” W *Duszpasterstwo wojskowe. Państwo-Kościół. Dokumenty. Komentarze*, red. Ireneusz Stanisław Bruski, 97-135. Warszawa: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Przybylski, Marek. 2014. „Duszpasterstwo księży diecezjalnych oraz kapelanów wojskowych w latach 1919-1939 na terenie Okręgu Korpusu nr VII.” Rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Ratajczak, Beata. 1998. „Prawne aspekty duszpasterstwa wojskowego w Polsce w latach 1918-1993.” W *Historia et Ius. Księga Pamiątkowa ku czci ks. prof. Henryka Karbownika*, red. Antoni Dębiński, i Grzegorz Górski, 531-43. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Rećko, Zbigniew. 2019a. „Biskupstwo Polowe Wojsk Polskich w II Rzeczypospolitej.” <http://www.sjerzy.parafia.info.pl/?p=main&what=20> [dostęp: 1.02.2019].
- Rećko, Zbigniew. 2019b. „Tradycje duszpasterstwa wojskowego w Polsce.” <http://www.sjerzy.parafia.info.pl/?p=main&what=19> [dostęp: 1.02.2019].

- Sitkowski, Tadeusz. 1947. „Śp. Arcybiskup Stanisława Gall.” *Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej* 5:121-26.
- Wysocki, Jan. 1979. „Kościoł w Księstwie Warszawskim (1808-1815).” W *Historia Kościoła w Polsce*, red. Bolesław Kumor, i Zdzisław Obertyński, t. 2, cz. 1, 324-35. Poznań–Warszawa: Pallottinum.
- Ziółek, Jan. 1980. „Patriotyczna postawa duchowieństwa w czasie powstania 1830-1831 roku.” *Roczniki Humanistyczne* 28, nr 2:79-103.
- Ziółek, Ewa Małgorzata. 2004a. „Duszpasterstwo w wojsku Księstwa Warszawskiego.” W *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. Jan Ziółek, Anna Barańska, Witold Matwiejczyk, Dariusz Nawrot, i Ewa M. Ziółek, 173-97. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Ziółek, Jan. 2004b. „Kapelani etatowi w wojsku za Stanisława Augusta Poniatowskiego i w Powstaniu Kościuszkowskim.” W *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. Jan Ziółek, Anna Barańska, Witold Matwiejczyk, Dariusz Nawrot, i Ewa M. Ziółek, 153-61. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Żak, Andrzej Czesław. 1994. *Pierwszy biskup połowy wojska polskiego: arcybiskup Stanisław Gall 1865-1942*. Warszawa: Nakład Wydawnictwa Archidiecezji Warszawskiej.

Uprawnienia i obowiązki duszpasterzy wojskowych jako przejaw znaczenia i roli duchowieństwa w Wojsku Polskim od pierwszego rozbioru do podpisania traktatu ryskiego 18 marca 1921 roku

Streszczenie

Duszpasterstwo wojskowe w Polsce ma bogatą tradycję, kształtowaną wieloma okolicznościami i uwarunkowaniami politycznymi. Wraz z rozwojem organizacji armii na przestrzeni wieków powstawały różne regulacje, które miały na celu unormowanie funkcjonowania posługi religijnej w wojsku i dostosowanie jej do potrzeb rozwijających się sił zbrojnych. Artykuł przedstawia działania władz świeckich, jak również kościelnych, mające na celu uregulowanie statusu duszpasterzy w wojsku poprzez nadawanie przywilejów i uprawnień, a także jasne określenie obowiązków kapelanów w wojsku, od czasów rozbioru do czasu pokoju ryskiego z 1921 r.

Słowa kluczowe: ordynariat wojskowy, duszpasterstwo wojskowe, kapelani wojskowi, uprawnienie, obowiązek

Powers and Duties of Military Chaplains as a Manifestation of the Importance and Role of the Clergy in the Polish Military from the First Partition to the Signing of the Treaty of Riga on March 18, 1921

Summary

Military chaplaincy in Poland has a rich tradition, shaped by many different circumstances and political conditions. With the development of the army, various regulations were created over the centuries intended to normalize the functioning of religious ministry in the military and adapt it to meet the needs of the developing armed forces. The article presents the work of both secular and church authorities aimed at regulating the status of military chaplains by granting privileges and rights, as well as clearly defining the duties of chaplains in the military, from the time of the First Partition to the 1921 Treaty of Riga

Key words: military ordinariate, military chaplaincy, chaplains, power, duty

Information about Author: JACEK KOŁOTA, J.C.L., Ph.D. student in the Department of Administration and Environmental Protection, Faculty of Law and Administration, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Głowackiego 2a, 05-075 Warszawa, Poland; e-mail: j.kolota@uksw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2956-5075>

